

Міністерство освіти і науки України
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Криворізький державний педагогічний університет
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В РІЗНИХ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЯХ

Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції

Харків – 2023

Тичина Л.М. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З МОТИВАЦІЇ МОЛОДІ ДО ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	340
Ткаченко А.М. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ ВРАЗЛИВИХ СІМЕЙ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	347
Ткаченко М.А., Девезенко С.В., Пригункова О.О. ЩОДО ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ТРАВМАТИЧНІ ПОДІЇ ВІЙНИ, ЗАСОБАМИ МУЗИКОТЕРАПІЇ В БЛАГОДІЙНОМУ ФОНДІ «РАДІО».....	355
Тупікіна І.А. АКТУАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'Ї ЯК СОЦІАЛЬНОГО ІНСТИТУТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	359
Харитоновна М.О. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З СІМЕЙ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО ФОЛЬКЛОРУ.....	363
Цибуліна І.В. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	366
Чернушенко А.В. СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	372
Шевченко І.М. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ХАРКІВСЬКОГО ПРОФЕСІЙНОГО КОЛЕДЖУ.....	375
Шевчун П.В. ФОРМУВАННЯ АСЕРТИВНОСТІ ЯК ВАЖЛИВОЇ SOFT SKILLS УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	377
Шеплякова І.О. ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.....	379
Шрамко Г.К. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ПРОФОРІЄНТАЦІЇ З ЛЮДЬМИ, ЩО ВТРАТИЛИ РОБОТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	382
Якимович Д.Д., Шеплякова І.О. ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ.....	388
Відомості про авторів.....	397

Якимович Д.Д.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

Шеплякова І.О.

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ДОСВІД УПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА В ЦЕНТРАХ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ДІТЕЙ

Анотація. У статті проаналізовано досвід упровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Розкрито організацію, етапи та результати експериментальної перевірки ефективності впровадження зазначеної програми.

Ключові слова: соціальне виховання, соціальність, підліток, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, театральне мистецтво.

Yakymovych D. D., Shepliakova I. O. Experience of Implementing a Program of Social and Pedagogical Activities for the Social and Education of Teenagers by Means of Theatrical Art in Centers for the Social and Psychological Rehabilitation of Children

Abstract. The article analyzes the experience of implementing a program of social and pedagogical activities for the social education of teenagers by means of theatrical art in the centers of social and psychological rehabilitation of children. The organization, stages, and results of the experimental verification of the effectiveness of the implementation of the specified program are disclosed.

Keywords: social education, teenager, center of social and psychological rehabilitation of children, theatrical art.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства наявною є тенденція до зростання кількості дітей, зокрема підліткового віку, які через різноманітні несприятливі чинники потребують соціально-психологічної реабілітації і стають вихованцями відповідних центрів. Тому актуалізованою є проблема забезпечення в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей (надалі – Центр) цілеспрямованого, систематичного соціально-виховного впливу на вихованців, зокрема підліткового віку, задля формування соціально здорової особистості. Адже соціальне виховання є визначальним у процесі становлення та розвитку особистості, оскільки спрямоване на формування у дитини ієрархії соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки.

Аналіз досліджень. Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що теоретичні питання соціалізації дітей підліткового віку досліджували О. Безпалько, Н. Бурая, Р. Вайнола, Л. Міщик, С. Харченко та інші; окремі аспекти соціального виховання – В. Бочарова, А. Капська, І. Зверева, О. Рассказова, А. Рижанова та ін. Теоретико-методичні основи діяльності центрів соціально-психологічної реабілітації дітей розкрито в студіях О. Караман, С. Коношенка, С. Пальчевського, А. Полянничко, М. Сосюри та інших. Мистецтво як засіб соціального виховання репрезентовано в наукових розвідках І. Беха, О. Олексюк, В. Олійник, О. Отич, Н. Максимовської, О. Мальцевої, Ю. Лисенко, О. Хендрик та інших учених; театральне мистецтво – у дослідженнях М. Дергач, І. Размолодчикової, В. Шахрай, зокрема в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей – М. Васильєвої, І. Романової, І. Шеплякової.

Узагальнення результатів проведеного аналізу джерельної бази вможливило висновок про те, що *соціальне виховання* – це, за Н. Бурою, «педагогічно орієнтована та доцільна система сприяння особистості в оптимальній реалізації здібностей та можливостей на всіх вікових етапах розвитку людини, в різних сферах мікросередовища особистості з використанням потенціалу всіх суб'єктів виховного процесу» [1, с. 20].

Результатом соціального виховання особистості, за А. Рижановою, є *соціальність* – «ієрархія соціальних цінностей, соціальних якостей, просоціальної поведінки людини» [5, с. 98]. Погоджуємося з вченою, що «соціальність (поряд з індивідуальністю) є «комплексною характеристикою соціального суб'єкта (людина, група та ін.), що виявляється через індивідуальне позитивно-творче ставлення до соціального буття й забезпечує реалізацію індивідуальності суб'єкта в умовах від сімейного, етнічного, регіонального, громадянського тощо до глобального соціуму» [5, с. 99].

Соціальне виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей визначено як процес їхньої спрямованої, закономірної позитивної зміни, вдосконалення соціально значущих якостей, засвоєння соціальних емоційних реакцій; напрацювання різних форм самовиявлення в різних видах соціальної поведінки, звичних реакцій у певних соціальних діях, усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності.

Окрім того, було з'ясовано, що дієвим засобом соціального виховання підлітків, зокрема в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, є *театральне мистецтво*, яке має унікальні можливості впливу на свідомість і почуття підлітків, сприяє їхньому етичному, естетичному вихованню. На думку Т. Кремешної, «театр синтезує всебічну просвіту, соціально-культурну творчість, масове спілкування з відпочинком і розвагами» [4]. Відтак ефективне використання засобів театрального мистецтва в процесі соціального виховання молодого покоління (у тому числі підлітків – вихованців центрів соціально-психологічної реабілітації дітей) здатне активізувати соціальний розвиток дітей, сприяти підвищенню рівня їхньої соціальності, формуванню необхідних особистісних характеристик. А відтак необхідним є урізноманітнення соціально-виховного інструментарію в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей засобами театрального мистецтва, розробка відповідних програм соціально-педагогічної діяльності в зазначених інституціях.

Аналіз розробленості проблематики в літературі показав, що на сьогодні вже накопичено значний теоретичний і емпіричний матеріал з проблеми

соціалізації дітей у центрах соціально-психологічної реабілітації. Проте, попри вагомі наукові доробки вчених і практиків з проблеми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у зазначених соціальних інституціях, у наукових джерелах лише частково розкрито особливості такої діяльності. Також недостатньо використаними в процесі соціально-виховної роботи Центрів залишаються можливості засобів театрального мистецтва, бракує теоретико-методичних розробок, зокрема відсутня науково обґрунтована програма соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей (надалі – Центри).

Мета статті – проаналізувати досвід упровадження комплексної програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу наукової літератури [1; 2; 3; 4; 5] і практики визначено сутність *соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей* як діяльності, спрямованої на забезпечення освітньо-виховними засобами процесу закономірної позитивної зміни вихованців шляхом вдосконалення соціально значущих якостей, засвоєння ними соціальних емоційних реакцій; усвідомлення себе суб'єктом власної діяльності; формування установки на позитивне спілкування та взаємодію; напрацювання різних форм самовиявлення у різних видах просоціальної поведінки. Окрім того, виявлено та розкрито *особливості соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей*, що полягають у залежності її ефективності від забезпечення: комплексності, послідовності, систематичності такої роботи в Центрах на основі залучення зовнішніх соціальних інституцій та координованості впливів різних суб'єктів соціально-виховного процесу; готовності педагогічних працівників Центрів до ефективного використання

засобів театрального мистецтва в соціально-виховній роботі з підлітками; цілеспрямованості, систематичності роботи з батьками підлітків – вихованців Центрів щодо формування педагогічної обізнаності та активності щодо використання засобів театрального мистецтва в процесі соціального виховання їхніх дітей. А також схарактеризовано нормативно-правову базу, яка регламентує соціально-педагогічну діяльність з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, створену такими міжнародними та вітчизняними нормативними документами, як: Конвенція ООН про права дитини; Конституція України; Закони України «Про охорону дитинства»; «Про освіту»; «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»; Концепція національного виховання; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про центр соціально-психологічної реабілітації дітей» та інші.

Це дозволило розробити та теоретично обґрунтувати програму соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, що є комплексною і включає цільовий, суб'єкт-об'єктний, діяльнісний (підготовчий та технологічний етапи), контрольньо-результативний блоки. На технологічному етапі діяльнісного блоку зазначеної програми передбачена робота за трьома основними напрямками: з педагогічним колективом; з батьками підлітків та власне з підлітками – вихованцями Центру.

Ефективність розробленої програми було експериментально перевірено на базі Комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей».

На *констатувальному етапі* експериментальної роботи на підставі визначених критеріїв та показників рівнів соціальності підлітків – вихованців Центру соціально-психологічної реабілітації дітей: *когнітивно-ціннісний* (рівень соціальних знань, сприйняття визначених знань на особистісному рівні;

визнання та усвідомлення загальнолюдських соціальних цінностей); *мотиваційно-особистісний* (мотивація на досягнення успіху; сформованість соціальних якостей (цілеспрямованість, ініціативність, соціальна активність, самостійність, відповідальність)); *поведінковий* (здатність до самоконтролю та саморегуляції власної поведінки; адекватні взаємини з соціальним оточенням; просоціальна поведінка; участь у суспільно корисній діяльності) було виявлено переважно низький та середній рівні соціальності підлітків, що підтвердило необхідність організації спеціальної соціально-виховної роботи. З цією метою були створені дві групи: експериментальну, в якій відбулося впровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей та контрольну, у якій соціально-виховний процес здійснювався традиційно.

Упродовж *формульованого етапу* експерименту в соціально-виховну роботу Комунального закладу «Харківський обласний центр соціально-психологічної реабілітації дітей» упроваджувався *діяльнісний блок* розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, який являв собою цілісну єдність двох послідовних етапів: *підготовчого* (налагодження взаємодії з адміністрацією Центру; залучення до співпраці педагогічних працівників, вихованців центру соціально-психологічної реабілітації дітей та їхніх батьків; діагностика наявного в підлітків – вихованців Центру рівня соціальності; визначення та залучення до співпраці дієвих зовнішніх суб'єктів соціально-виховного середовища Центру, координація їх взаємодії, підготовка до використання засобів театрального мистецтва в соціально-виховній роботі з підлітками в центрі соціально-психологічної реабілітації дітей) та *технологічного*, кожному з яких відповідає зміст, форми та методи забезпечення соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків на внутрішньому (з підлітками, педагогічними працівниками) та зовнішньому (з батьками підлітків, а також соціальними інституціями,

залученими до співпраці) рівнях соціально-виховного середовища центру соціально-психологічної реабілітації дітей.

У роботі з педагогічним колективом Центру найбільш ефективними виявилися такі форми роботи, як: мінілекція на тему «Театральне мистецтво як засіб соціального виховання підлітків», дискусія на тему «Вплив театру на сучасного підлітка», консультативні зустрічі; у роботі з батьками підлітків – мінілекція з елементами дискусії на тему «Соціальне виховання підлітків: проблеми та шляхи їх вирішення»; відеолекторій на тему «Роль сім'ї в процесі соціального виховання сучасного підлітка»; індивідуальні бесіди.

У роботі з підлітками – вихованцями Центру найбільш ефективними виявилися такі форми роботи, як: у напрямі *соціальної освіти*: соціально-педагогічний захід «Подорож театрами світу»; бесіда «Роль театрального мистецтва в розвитку моральності»; мінілекція «Театр як засіб впливу на соціально-культурне становлення особистості», виховна година з елементами театралізації «Вплив театрального мистецтва на масову свідомість»; зустріч із театральним діячем (актором-аматором Театральної студії «Сяйво» Д. Володимировим); у межах реалізації *ціннісно-мотиваційного напрямку* роботи з підлітками: бесіда на тему «Добрі та погані вчинки» (із залученням практичного психолога Центру); бесіда з соціальним педагогом Центру «Мій вибір»; виховні години («Ми рівні – ми різні», «Будь собою!», «Шляхи мобілізації творчого самопочуття»), дискусія на тему «Дослухайся до інших, але вирішуй сам»; у межах реалізації *особистісно-поведінкового напрямку* роботи: бесіда «Я здатний на більше», організація та проведення тренінгових занять з театрального мистецтва із залученням суб'єктів зовнішнього рівня соціально-виховного середовища Центру (театрального діяча – актора-аматора Театральної студії «Сяйво» Д. Володимирова), волонтерів (здобувачів вищої освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди – активних діячів гуртка «Волонтер»); упровадження в соціально-виховний процес Центру ігрових методик «Мій талант» та «Театральний крокодил»; дискусії на теми «Як важливо бути собою»,

«Мистецтво перевтілення: різниця між природністю та бажанням здаватися природнім»; організація та проведення театралізованої вистави на актуальну соціально-виховну тематику «У світі легенд та казок» та театралізованого заходу-казки «Мішок з яблуками» (за авторськими сценаріями Н. Кабусь).

На *контрольному етапі* було проведено підсумкові зрізи з метою виявлення ефективності упровадження програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. Якісний і кількісний аналіз результатів соціально-педагогічного експерименту підтвердив ефективність розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Висновки та напрямки подальших досліджень. Отже, аналіз досвіду впровадження розробленої програми соціально-педагогічної діяльності з соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей свідчить про те, що урізноманітнення інструментарію соціально-педагогічної роботи з підлітками в зазначених закладах засобами театрального мистецтва підвищує ефективність соціально-виховного впливу на вихованців та сприяє розвитку їхньої соціальності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці комплексу засобів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціального виховання підлітків засобами театрального мистецтва в центрах соціально-психологічної реабілітації дітей.

Список використаних джерел:

1. Бурая Н. П. Соціальна робота: навч. посіб. Харків: Ун-т внутрішніх справ, 1996. 104 с.
2. Васильєва М. П., Романова І. А. Використання сучасних дидактичних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 13. Т. 2. С.187-190.
3. Васильєва М. П., Романова І. А., Шеплякова І. О. Актуальність використання засобів театрального мистецтва в соціальному вихованні підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації дітей. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 1 (6). С. 97-108.

4. Кремешна Т. Театр як засіб впливу на культурне та соціальне становлення особистості. *Молодь і ринок*. №5 (88). 2012. С. 102-105. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Mir_2012_5_23.pdf (дата звернення: 12.10.2023).
5. Рижанова А. О. Розвиток соціальності людини як умова формування громадянського суспільства. *Наука і соціальні проблеми суспільства: освіта, культура, духовність*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 20-21 трав. 2008 р. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2008. Ч. 2. С. 98-100.